

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.4:347.23:346.343

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.4>

О. С. Літошенко

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права
Київського Міжнародного Університету

А. А. Гусенко

старший викладач кафедри публічного управління
та адміністрування і міжнародної економіки
Миколаївського національного аграрного університету

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ВІД ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО КРЕДИТУВАННЯ

У статті розкрито правові аспекти реформування аграрної політики України, зокрема земельної реформи та механізмів аграрного кредитування. Встановлено, що правове регулювання аграрної політики є важливою складовою сталого розвитку сільського господарства, сприяючи ефективному використанню земельних ресурсів та забезпеченню їх рівномірного розподілу. Досліджено, як фінансові інструменти, такі як аграрне кредитування, сприяють модернізації сільськогосподарських виробництв. Встановлено, що для ефективного використання цих ресурсів важливо запровадити механізми контролю, що дозволяють спрямувати фінансові кошти на розвиток аграрного виробництва, а не на поточні потреби. Визначено роль Конституції України в регулюванні земельних відносин. Особливу увагу приділено зміні законодавства у сфері земельних відносин, що включає ухвалення важливих законів, таких як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який дозволяє відкриття ринку землі та визначає чіткі норми і правила для його функціонування. Проаналізовано впровадження сучасних технологій, зокрема геопросторових даних, що сприяють прозорості земельних відносин та розвитку механізмів аграрного кредитування. Особливу увагу в статті приділено питанням фінансової підтримки аграрного сектору, зокрема через законодавчі ініціативи, які включають компенсацію кредитних ставок та субсидії для фермерів. Вказано на важливість створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього аграрного бізнесу, що є критичним для забезпечення стабільності продовольчої безпеки країни. Запропоновано оптимізувати правове регулювання ринку землі, забезпечивши прозорість операцій та захист національних інтересів; розширити державну підтримку аграрного сектору, удосконаливши кредитні механізми та компенсаційні програми; запровадити дієвий моніторинг ефективності використання кредитних коштів; підвищити ефективність використання сільськогосподарських земель через удосконалення управлінських механізмів.

Ключові слова: аграрна політика, земельна реформа, аграрне кредитування, ринок землі, аграрний сектор, сільське господарство.

Постановка проблеми. Реформування аграрної політики України є ключовим чинником забезпечення сталого

розвитку сільського господарства та сільських територій, оскільки воно спрямоване на підвищення ефективності викори-

стання земельних ресурсів, модернізацію аграрного виробництва та покращення умов життя сільського населення. Для досягнення цих цілей необхідною умовою є адаптація національного законодавства до європейських стандартів, що не лише забезпечить стабільність правових механізмів у сфері земельних відносин, а й сприятиме інтеграції України у світові аграрні ринки. Така гармонізація законодавства, зі свого боку, створить сприятливі умови для залучення інвестицій у сільське господарство, стимулюючи розвиток інноваційних технологій та підвищуючи конкурентоспроможність української агропродукції. Тому комплексний підхід до реформ дозволить не лише посилити економічний потенціал аграрного сектору, а й сприятиме збалансованому розвитку регіонів, зменшенню соціально-економічних диспропорцій між містом і селом та формуванню ефективної моделі управління сільським господарством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика реформування аграрної політики є одним із ключових напрямів наукового пошуку. Зокрема, С. Дем'яненко наголошує, що основним завданням аграрної політики є прискорене впровадження інноваційних технологій у виробництво, що сприятиме зростанню його обсягів. Це, зі свого боку, зумовлює необхідність не лише технічного оновлення, а й створення сприятливого ринкового середовища, яке забезпечить доступ сільськогосподарських виробників до новітніх технологій [1, с. 76]. У цьому контексті важливу роль відіграє й земельна реформа, оскільки доступ до землі та ефективне її використання є визначальними чинниками розвитку аграрного сектору. З огляду на це, О. Літошенко підкреслює, що концептуальні засади земельної реформи 2021 року стали логічним продовженням багаторічного процесу трансформації земельних відносин в Україні. Її головною метою було підвищення ефективності використання земельних ресурсів, стимулювання ринкових механізмів у сфері землекористування та залучення інвестицій [2, с. 159]. Земельна реформа безпосередньо пов'язана з розвитком ринку оренди землі,

що, зі свого боку, впливає на ефективність аграрного сектору. Так, Я. Гадзало, П. Саблук, Ю. Лупенко, В. Месель-Веселяк та М. Федоров, аналізуючи основні аспекти аграрної реформи в Україні, зазначають, що створення ринку оренди земельних ділянок і земельних часток (паїв) є важливим чинником підвищення ефективності землекористування. Водночас вчені наголошують на необхідності вдосконалення кредитної політики, адже отримання фінансових ресурсів для нових приватних господарств, що орендують землю, ускладнене через відсутність права орендаря використовувати земельну ділянку як заставу [3, с. 11]. Однак реформування аграрного сектору не може обмежуватися лише земельними відносинами, адже стале зростання галузі вимагає комплексного підходу. У цьому зв'язку важливо враховувати стратегічні виклики, що постали перед агропромисловим комплексом України внаслідок реалізації Цілей сталого розвитку та подолання наслідків бойових дій на значних територіях. Тому Н. Орлова та Ю. Сіденко визначають серед основних напрямів розвитку аграрного сектору економічну трансформацію агропромислового комплексу, подальше зміцнення аграрної інфраструктури та адаптацію до європейських стандартів. Упровадження цих заходів сприятиме інтеграції України в єдиний європейський аграрний простір, забезпеченню сталого розвитку галузі та формуванню ефективних механізмів державного регулювання [4, с. 96].

Дослідження вчених підтверджують важливість комплексного підходу до реформування аграрного сектору, який поєднує технологічні інновації, удосконалення земельних відносин, ефективну кредитну політику та інтеграцію в європейський економічний простір. Однак актуальним залишається поглиблене дослідження правових аспектів реформування аграрної політики України, зокрема в контексті земельної реформи та механізмів регулювання аграрного кредитування.

Метою статті є дослідження правових аспектів реформування аграрної політики України, зокрема в контексті земельної реформи та механізмів регулювання аграрного кредитування.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання аграрної політики України є важливим елементом для забезпечення сталого розвитку сільського господарства та аграрної економіки країни. Актуалізація правових норм у цій сфері є важливим напрямком до раціонального використання земельних ресурсів і створення ефективних механізмів їх розподілу. Оскільки інтеграція України в міжнародні ринки вимагає адаптації національного законодавства до європейських і світових стандартів, стабільність аграрної політики має бути забезпечена через відповідні правові зміни.

Важливим аспектом правової реформи є також створення чіткої системи підтримки фермерів та аграрних підприємств через фінансові інструменти, такі як аграрне кредитування, що надає можливість залучати необхідні ресурси для модернізації виробничих процесів. Однак для того, щоб ці ресурси дійсно сприяли розвитку, необхідно впровадити механізми контролю за їх ефективним використанням. Це дозволить гарантувати, що фінансові засоби будуть цілеспрямовано спрямовані на розвиток аграрного виробництва, а не на інші поточні потреби.

Потрібно відзначити, що реформування аграрної політики України ґрунтується на конституційних засадах, визначених у статтях 13 і 14 Конституції України [5], що регулюють питання власності на землю та її правовий статус. Згідно зі статтею 13, земля, природні ресурси та надра належать українському народу, а державні органи виконують функції власника в межах, встановлених законом. Враховуючи це, всі громадяни мають рівні права на користування природними ресурсами відповідно до законодавства, що сприяє розвитку справедливих та прозорих відносин у сфері землеволодіння. Натомість стаття 14 визначає землю як національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави, що підкреслює її важливість для національної економіки. Це, зі свого боку, створює основу для реформування земельних відносин, забезпечуючи формування ефективного ринку землі та гарантування прав власників.

У контексті правового реформування важливе значення мають зміни, внесені до Земельного кодексу України [6], зокрема ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [7], який став важливим кроком у розвитку аграрної політики країни. Прийняття цього закону заклало початок відкриттю ринку землі, що суттєво змінило правове регулювання земельних відносин, зокрема в частині купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. Так, відкриття ринку землі вимагало запровадження чітких норм і правил, які визначають умови для різних категорій власників землі. Зокрема, ці нововведення зосереджуються на забезпеченні захисту національних інтересів у сфері землеволодіння, що є критично важливим для стабільності аграрного сектору країни.

Один з найбільш суттєвих аспектів змін полягає в обмеженнях щодо володіння земельними ділянками іноземцями та юридичними особами. Згідно з новими правилами, придбати землю сільськогосподарського призначення можуть лише громадяни України. У зв'язку з цим, питання можливості володіння землею іноземцями має бути вирішене через референдум, що дає змогу врахувати волю громадян у цьому питанні. Це нововведення спрямоване на збереження національного суверенітету та забезпечення захисту інтересів громадян України, що є особливо важливим в умовах глобалізації та фінансової інтеграції.

У цьому контексті також варто зазначити, що реформа аграрної політики передбачає використання сучасних технологій для забезпечення прозорості земельних відносин. Одним із важливих кроків у цьому напрямку стало запровадження відкритих геопросторових даних, що надає державним органам і громадянам можливість отримувати доступ до актуальної інформації про земельні ділянки. Така доступність, зі свого боку, сприяє ефективному контролю за використанням земельних ресурсів та мінімізує можливість для зловживань. Саме тому ухвалений

Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [8] став важливим етапом у реформуванні аграрної політики. Цей документ визначає принципи організації, використання та доступу до геопросторових даних, що включають інформацію про земельні ділянки, їх використання, стан, права власності та інші важливі характеристики.

Розширення доступу до інформації про земельні ділянки також сприяє удосконаленню механізмів земельного управління та кредитування. Завдяки прозорості ринку землі фінансові установи можуть точніше оцінювати ризики та визначати реальну вартість земельних активів, що підвищує надійність земельної застави. Це створює сприятливі умови для розвитку аграрного кредитування, оскільки банки та інші кредитори отримують більше гарантій щодо повернення наданих коштів. Крім того, можливість швидкого доступу до правової та технічної інформації про земельні ресурси сприяє прискоренню укладання договорів та зниженню бюрократичних процедур.

Враховуючи специфіку сільськогосподарського сектору, який потребує значних інвестицій для розвитку, Закон України «Про іпотеку» [9] створює умови для використання земельних ділянок як забезпечення при отриманні кредитів, що, зі свого боку, підвищує фінансову доступність для малого та середнього бізнесу в аграрній сфері. Важливим аспектом цього закону є врегулювання порядку використання земельних ділянок як об'єктів іпотеки, що гарантує юридичну прозорість і зменшує ризики для кредиторів та позичальників. Завдяки цьому аграрні підприємства можуть ефективніше залучати кредитні ресурси для покриття своїх фінансових потреб, зокрема для придбання сучасної техніки, оновлення виробничих потужностей та розвитку інфраструктури. Крім того, розширення доступу до фінансування дозволяє сільськогосподарським виробникам активніше впроваджувати інноваційні технології та підвищувати конкурентоспроможність своїх господарств.

Розширення механізмів кредитування аграрного сектору через використання земельних ділянок як забезпечення

сприяє підвищенню інвестиційної активності та модернізації сільськогосподарського виробництва. Використання іпотечних інструментів дозволяє суб'єктам аграрного підприємництва залучати додаткові фінансові ресурси для впровадження інноваційних технологій, розвитку виробничої інфраструктури та диверсифікації діяльності. Це, зі свого боку, створює передумови для підвищення економічної ефективності аграрного сектору, покращення його конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку сільських територій. Водночас необхідність державного регулювання у сфері фінансової підтримки агровиробників зумовлює актуальність законодавчих ініціатив, спрямованих на стимулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Тому в цьому контексті важливу роль відіграє Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [10], який визначає ключові механізми фінансового сприяння розвитку галузі. Так, цей документ визначає основні фінансові механізми, спрямовані на забезпечення сталого розвитку сільського господарства та підвищення його конкурентоспроможності. Зокрема, важливим аспектом є підтримка малого та середнього аграрного бізнесу, який нерідко зіштовхується з труднощами у доступі до фінансування, коливаннями цін на продукцію та іншими економічними викликами. Одним із найбільш ефективних інструментів такої підтримки є компенсація кредитних ставок, що сприяє зниженню вартості залучених фінансових ресурсів для сільськогосподарських підприємств. Завдяки відповідним державним програмам аграрії отримують можливість скористатися кредитами на вигідних умовах, що значно зменшує їхні фінансові витрати та підвищує економічну стійкість господарств. Іншим важливим інструментом державної підтримки є субсидії для фермерів, які спрямовані на зниження витрат, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції. Завдяки цим субсидіям аграрії можуть зменшувати виробничі витрати, що, зі свого боку, сприяє збереженню стабільності на ринку сільськогосподарської продукції та посиленню продовольчої безпеки країни.

Закон України «Про фермерське господарство» [11] є також важливим документом, який регулює діяльність фермерів, визначаючи правовий статус фермерських господарств, їх організаційно-правові форми та основні напрямки діяльності в аграрному секторі. Одним із ключових аспектів цього закону є підтримка та розвиток фермерських господарств, зокрема через механізми кредитування, які забезпечують фінансування розвитку малих та середніх аграрних підприємств. Особливості кредитування фермерських господарств в Україні передбачають надання фінансових ресурсів на вигідних умовах для підтримки розвитку сільського господарства, що є важливим інструментом для залучення інвестицій в аграрний сектор.

Натомість Закон України «Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві» [12] був прийнятий з метою стимулювання розвитку аграрного сектору через забезпечення доступу малих та середніх аграрних підприємств до фінансування. Цей закон є важливою складовою аграрної політики України, адже він сприяє зниженню фінансових ризиків для кредиторів та дозволяє аграріям отримувати кредити на більш вигідних умовах. Так, Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві виступає як інструмент для часткового забезпечення кредитів, наданих аграрним підприємствам, що дає можливість знизити фінансове навантаження на фермерів і зменшити ризики для банківських установ. За умовами цього документа, Фонд покриває частину ризиків непогашення кредиту, що дозволяє банкам надавати кредити на пільгових умовах. Це особливо важливо для малих та середніх фермерських господарств, які часто не можуть надати достатньо високих гарантій для отримання традиційних кредитів через недостатню кількість активів або ризикованість їхньої діяльності.

Іншим важливим документом є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств» [13], який спрямований на підтримку розвитку фермерських господарств та полегшення умов для їхнього

функціонування в умовах ринкової економіки. Однією з основних цілей цього закону є створення сприятливих умов для розвитку фермерських господарств через вдосконалення фінансових, правових та організаційних механізмів їх підтримки. Зміни, внесені до низки законодавчих актів, стосуються підвищення ефективності аграрної політики на рівні малих і середніх підприємств, що займаються сільським господарством. Зокрема, закон передбачає спрощення процедур реєстрації та отримання державної підтримки для фермерських господарств, а також запровадження нових форм фінансових інструментів для залучення інвестицій в аграрний сектор. Це дає можливість більшій кількості фермерів отримувати доступ до програм фінансової підтримки, що раніше могли бути обмежені для малих господарств через недоступність фінансування. Важливим напрямом реалізації цього закону є також розширення можливостей співпраці фермерських господарств із фінансовими установами та інвесторами. Для цього передбачено вдосконалення механізмів страхування аграрних ризиків, що дозволяє зменшити фінансові втрати фермерів у разі несприятливих погодних умов або інших форс-мажорних обставин. У цьому аспекті впровадження ефективних фінансових інструментів, таких як аграрні розписки, сприяє подальшому розвитку сектору та залученню додаткових інвестицій.

Так, Закон України «Про аграрні розписки» [14] визначає механізм функціонування аграрних розписок, який передбачає, що аграрій (позичальник) зобов'язується повернути отриманий кредит у вигляді продукції або грошових коштів у визначений термін. У разі невиконання зобов'язань, кредитор має право реалізувати аграрні розписки, що дає йому право на відшкодування збитків або отримання певної частки продукції. Важливим аспектом впровадження аграрних розписок є їх інтеграція в загальну систему фінансової підтримки аграрного сектору, що дозволяє розширити можливості залучення інвестицій. Водночас необхідність подальшого вдосконалення правових механізмів регулювання цього

інструменту залишається актуальною, оскільки існують певні ризики, пов'язані з його застосуванням. Саме тому питання розвитку аграрного кредитування розглядається в контексті загальної стратегії реформування аграрної політики України.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 року № 1163-р затверджує Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року [15], визначаючи ключові напрями реформування аграрної політики. Цей документ має важливе значення для правового забезпечення змін у сфері земельних відносин та аграрного кредитування. Стратегія передбачає подальше вдосконалення ринку землі, сприяючи захисту прав власності, ефективному обігу сільськогосподарських земель та створенню правових механізмів для їх раціонального використання. Особливу увагу приділено фінансовій підтримці аграрного сектору. Документ містить положення щодо розвитку доступних кредитних механізмів, запровадження державних гарантій для агровиробників та стимулювання інвестицій у сільське господарство.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дослідження правових аспектів реформування аграрної політики України підтверджує, що ефективне правове регулювання є основою стабільного розвитку сільського господарства. Водночас земельна реформа та аграрне кредитування потребують вдосконалення законодавства, зокрема його гармонізації з європейськими стандартами. Зі свого боку, запровадження аграрного кредитування сприяє доступу фермерів до фінансових ресурсів, однак для забезпечення їх цільового використання необхідний ефективний контроль. Враховуючи ці аспекти, пропонується: оптимізувати правове регулювання ринку землі, забезпечивши прозорість операцій та захист національних інтересів; розширити державну підтримку аграрного сектору, удосконаливши кредитні механізми та компенсаційні програми; запровадити дієвий моніторинг ефективності використання кредитних коштів; підвищити ефективність використання сільськогосподарських земель через удосконалення управлінських механізмів.

Список використаної літератури:

1. Дем'яненко С. Аграрна реформа в Україні: історія і сучасність. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 1. С. 69-80.
2. Літошенко О. С. Земельне право України: історіографічні аспекти, реформування та сучасний стан розвитку. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law: Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V. M. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. P. 119-164. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-462-7-6>
3. Гадзало Я. М., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Аграрна реформа в Україні, її наукове забезпечення, результативність. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 6-15.
4. Орлова Н., Сіденко Ю. Виклики сталого розвитку аграрного сектору України: стратегічні пріоритети уряду. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 8. С. 91-97.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
8. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>
9. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>
10. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
11. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
12. Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві : Закон України від 04.11.2021 № 1865-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20#Text>

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств: Закон України від 24.09.2021 № 1788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-20#Text>
 14. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 № 5479-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>
 15. Про схвалення Стратегії розвитку сільськогосподарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 15.11.2024 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>
-

Litoshenko O., Husenko A. Legal Aspects of Reforming Ukraine's Agricultural Policy: From Land Reform to Regulation of Agricultural Lending

The article describes the legal aspects of reforming Ukraine's agricultural policy, in particular, land reform and agricultural lending mechanisms. The author establishes that legal regulation of agricultural policy is an important component of sustainable agricultural development, contributing to the efficient use of land resources and ensuring their even distribution. The article examines how financial instruments such as agricultural lending contribute to the modernization of agricultural production. It is established that for the efficient use of these resources, it is important to introduce control mechanisms that allow to direct financial resources to the development of agricultural production, rather than to current needs. The author defines the role of the Constitution of Ukraine in regulating land relations. Particular attention is paid to changes in the legislation in the field of land relations, including the adoption of important laws, such as the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Terms of Turnover of Agricultural Land", which allows the opening of the land market and defines clear rules and regulations for its functioning. The article analyzes the introduction of modern technologies, in particular geospatial data, which contribute to the transparency of land relations and the development of agricultural lending mechanisms. The article pays special attention to the issues of financial support for the agricultural sector, in particular through legislative initiatives that include compensation of loan rates and subsidies for farmers. The author emphasizes the importance of creating favorable conditions for the development of small and medium-sized agricultural businesses, which is critical for ensuring the stability of the country's food security. The author proposes to optimize the legal regulation of the land market by ensuring transparency of operations and protection of national interests; to expand the State support for the agricultural sector by improving credit mechanisms and compensation programs; to introduce effective monitoring of the efficiency of use of credit funds; to increase the efficiency of agricultural land use by improving management mechanisms.

Key words: agricultural policy, land reform, agricultural lending, land market, agricultural sector, agriculture.